

IRENEUSZ S. LEDWOŃ OFM

BADANIA TEOLOGICZNORELIGIJNE
W KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM JANA PAWŁA II

THEOLOGICAL AND RELIGIOUS STUDIES
AT JOHN PAUL II CATHOLIC UNIVERSITY OF LUBLIN

Abstract. The article presents the history of theological and religious research conducted at the Institute of Fundamental Theology, Faculty of Theology of John Paul II Catholic University of Lublin. In particular, it highlights the contribution of the Institute's employees to contemporary theological and religious research questions as well as presents their publication output. The main research achievements include: the innovative association of the concept of religion and its theologically understood truthfulness with its genesis (the theory of the revelatory origin of religion); the original concept of theology of religion as an interdisciplinary; the possibility to justify the plurality of religion *de iure* while maintaining the unique status of Christianity among the world religions; the close relationship between the theology of religion and fundamental theology in justifying this uniqueness, especially in discussions with representatives of the pluralist-relativistic theology of religion.

Key words: theology of religion; the concept of religion; revelatory genesis of religion; pluralism of religion; Christianity vs non-Christian religions.

Translated by Rafał Augustyn

Teologia religii jest najmłodszą dyscypliną religiologiczną, stanowiącą obok nauk religioznawczych (poznanie empiryczne) i filozofii religii (poznanie spekulatywne) trzeci możliwy sposób badania religii – w perspektywie teologicznej, tj. w świetle objawienia Bożego. Formalny początek teologii religii (*terminus a quo*) jako samodzielnej dyscypliny naukowej datowany jest powszechnie na 1963 rok¹,

---

Dr hab. IRENEUSZ S. LEDWOŃ OFM, prof. KUL – Katedra Religiologii i Misjologii w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL; adres do korespondencji: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: ledwon@kul.pl

¹ Chociaż za prekursorów katolickiej teologii religii uważani są: J.P. Steffen, O. Karrer, J. Daniélou, K. Rahner, to początek dyscypliny wywodzi się od książki H.R. Schlettego *Die Religionen*

choć historia badań teologicznych nad religiami sięga czasów patrystycznych². Prawdziwy impuls do rozwoju teologii religii dała doktryna Soboru Watykańskiego II, dostrzegającego w religiach niechrześcijańskich elementy prawdy, dobra i świętości. O ile więc badania nad religiami, prowadzone z pozycji historii i etnologii religii oraz religioznawstwa porównawczego, w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II sięgają samych początków uczelni, o tyle refleksja teologiczno-religijna na Wydziale Teologii KUL rozpoczęła się dopiero w okresie posoborowym, jakkolwiek można wskazać sporadyczne przypadki piśmiennictwa z okresu przedsoborowego³. Formalną obecność teologii religii na Wydziale wiązać należy z jej zaistnieniem w programie studiów jako wykładu kursorycznego dla doktorantów specjalizacji teologii fundamentalnej i religioznawstwa (prowadzonego przez ks. dr. M. Balwierza od 1986 r.) oraz jako seminarium naukowego z teologii religii, prowadzonego przez dr. hab. I.S. Ledwoń OFM od 2009 r. w Katedrze Teologii Religii, która pod jego kierownictwem funkcjonowała w latach 2007-2016 w Instytucie Teologii Fundamentalnej. Pracownikami Katedry byli w tym czasie ponadto: dr Adam Wąs SVD⁴ oraz ks. dr hab. Krystian Kałuża. Wcześniej w badaniach naukowych problematyka teologiczno-religijna była podejmowana w ramach dyscyplin teologii systematycznej, takich jak chrystologia, eklezjologia, soteriologia. Jeśli chodzi o publikacje, nazwa dyscypliny pojawia się najwcześniej u R. Łukaszyka⁵, następnie w tekstach: S. Kamińskiego z zakresu metodologii⁶ i Z. Zdybickiej z filozofii religii⁷ oraz A. Bronka⁸, także z zakresu metodologii, i wreszcie M. Ruseckiego z zakresu teologii religii⁹. Jako że traktat *De religione in genere* historycznie

---

als Thema der Theologie (Freiburg–Basel–Wien, 1963). Nazwa dyscypliny pochodzi z podtytułu tej publikacji: *Überlegungen zu einer „Theologie der Religionen“*. Autor pisze jednak, że pojęcie to sięga myśli i twórczości jego mistrza, T. Ohma.

² Edward KOPEĆ, „Poglądy apologetów chrześcijańskich na poznanie Boga”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 4 (1957), 97-122; Ireneusz S. LEDWOŃ, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”. *Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa w teologii posoborowej* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2006), 44-53.

³ Edward BULANDA, „Wielość religii i właściwa płaszczyzna ich porównywania”, *Ateneum Kapałskie* 306 (1960), 45-59.

⁴ Ks. Adam Wąs, wybitny islamolog, publikował głównie w zakresie religioznawstwa. Prowadził też zajęcia ze swojej specjalności na kierunkach religioznawstwo i mediteranistyka oraz dla doktorantów teologii fundamentalnej.

⁵ „Historia zbawienia przed przyjściem Chrystusa”, *Zeszyty Naukowe KUL* 11(1968), 2: 86-89.

⁶ „Metodologiczna osobliwość poznania teologicznego”, *Roczniki Filozoficzne* 25(1977), 2: 81-96.

⁷ *Człowiek i religia* (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1984³), 87: teologia religii bada „w świetle uznanego przez siebie objawienia (stąd różne teologie), rolę rozmaitych religii w dziele zbawienia”. To ujęcie jest bardzo zbliżone do współczesnego rozumienia dyscypliny.

⁸ *Nauka wobec religii* (Lublin: TN KUL, 1996); *Podstawy nauk o religii* (Lublin: TN KUL, 2003).

⁹ *Istota i geneza religii* (Warszawa: Verbinum, 1989).

przynależał do apologetyki, po jej przekształceniu się w teologię fundamentalną to właśnie specjaliści z zakresu tej ostatniej podjęli problematykę religiologiczną, a w jej ramach teologicznoreligijną.

W Instytucie (dawniej Sekcji) Teologii Fundamentalnej zagadnienia, przynależące dziś do omawianej dyscypliny, sporadycznie podejmowali: B. Radomski (twórca pojęcia „religiologia”)¹⁰ i E. Bulanda (wykładowca porównawczej historii religii)¹¹; obok teologii fundamentalnej do teologii religii odnosili się E. Kopeć¹², S. Nagy¹³ czy K. Kaucha¹⁴, a także wspomniany R. Łukaszyk¹⁵. W sposób systematyczny teo-

---

¹⁰ *Religiologia, nowa nauka teologiczna* (Lublin, 1950) (mps); TENŻE, *Droga ku wszechstronnej metodzie badań nad fenomenem aktu wiary* (Lublin, 1954) (mps). Radomski używał jednak pojęcia „religiologia” w znaczeniu innym, niż dzisiaj, kiedy stanowi ona w zasadzie skrót techniczny dla terminu „nauki religiologiczne”. Radomskiemu religiologia miała służyć do stworzenia naukowej metody dla apologetyki. Składać się na nią miały trzy etapy: 1. ukazanie obrazu przeżyć religijnych jednostki lub społeczności (fenomenologia życia religijnego) za pomocą tzw. metody witalistycznej; 2. wyodrębnienie i opracowanie samego przeżycia religijnego (właściwa metoda religiologiczna); 3. korekta błędów w konkretnych przeżyciach (w tym także w poglądach) religijnych (metoda religiologiczno-apologetyczna) (R. ŁUKASZYK, „Pięćdziesięciolecie teologii fundamentalnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1918-1968”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 15(1968), 2: 16). Tym samym, jak pisze Łukaszyk, stworzył on koncepcję „witalistyki jako nauki empirycznej o historycznych strukturach życia świadomego jednostki i grup społecznych, w obrębie których umieszcza on witalistykę religijną, tj. naukę empiryczną o religijności” (tamże).

¹¹ „Misyjny dialog Kościoła dzisiejszego z religiami niechrześcijańskimi”, w: *Kościół w świetle Soboru*, red. H. Bogacki, S. Moysa (Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1968), 409-466.; „Żywotne siły religii świata”, *Ateneum Kapłańskie* 364(1969), 260-275; „Religie niechrześcijańskie w świetle teologii współczesnej”, *Homo Dei* 41(1972), 20-27; „Bóg i człowiek w duchowości różnych religii”, *Ateneum Kapłańskie* 398(1975), 384-396. Warto zwrócić uwagę na przedsoborowy tekst tego autora: „Wielość religii i właściwa płaszczyzna ich porównywania”, *Ateneum Kapłańskie* 306(1960), 45-59.

¹² „Poglądy apologetów chrześcijańskich na poznanie Boga”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 4(1957), 97-122; „Co to jest religia?” *Zeszyty Naukowe KUL* 2(1958), 73-85; „Kościół a religie niechrześcijańskie”, *Zeszyty Naukowe KUL* 9(1966), 4: 31-38; *Teologia fundamentalna* (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1976), 17-43.

¹³ *Wprowadzenie do Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje* (Poznań: Pallottinum, 1968), 327-333; „Dialog religii”, *Ateneum Kapłańskie* 364(1969), 2: 276-287; „Kościół a sprawa zbawienia”, *Znak* 468(1994): 42-46.

¹⁴ „I nie ma w żadnym innym zbawienia [...] Współczesne interpretacje jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa w kontekście wielości religii”, w: *Wokół deklaracji Dominus Iesus*, red. Marian Rusecki (Lublin: TN KUL, 2001), 143-167; „Pluralistyczno-relatywistyczna teologia religii J. Hicka i P.F. Knittera”, w: *Chrześcijaństwo a religie. Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej. Tekst – komentarze – studia*, red. Ireneusz S. Ledwoń, Kazimierz Pek (Lublin-Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1999), 123-135; „Zasada *extra Ecclesiam salus nulla* w świetle dokumentu *Chrześcijaństwo a religie*”, tamże, 147-155.

¹⁵ „Problem przynależności do Kościoła Chrystusowego w ujęciu Konstytucji *Lumen gentium* Soboru Watykańskiego II”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 14(1967), 2: 61-81; „Religie niechrześcijańskie w ocenie teologii współczesnej”, *Ateneum Kapłańskie* 364(1969), 247-259; „Absolutny

logię religii uprawiali lub uprawiają także teologowie fundamentalni – M. Rusecki, I.S. Ledwoń, K. Kałuża. Poza Instytutem, na KUL implikacje teologiczno-religijne znaleźć można w twórczości lubelskich dogmatyków, Krzysztofa Góździa¹⁶ czy Janusza Lekana¹⁷. Dość oryginalne ujęcie pojęcia religii, jej genezy oraz znaczenia religii niechrześcijańskich w historii zbawienia zaproponował Czesław Bartnik¹⁸.

Chcąc przedstawić najważniejsze osiągnięcia badawcze przedstawicieli teologii religii w ITF KUL, należy wymienić: 1. oryginalną koncepcję teologii religii jako dyscypliny pogranicza; 2. teologiczne pojęcie religii związane z jej objawieniową genezą; 3. oparty na uzasadnianiu teologicznofundamentalnym paradygmat inkluzywistyczny, akceptujący pluralizm religii *de iure*, z równoczesnym zachowaniem wyjątkowej pozycji chrześcijaństwa wśród religii świata.

1. KONCEPCJA DYSCYPLINY

Samo ujęcie teologii religii na KUL podlegało procesowi pewnej ewolucji. Pierwsze jej określenia w tym środowisku pochodzą od S. Kamińskiego, który nazwał ją „teorią zbawczej funkcji religii: własnej, a w jej świetle każdej innej”¹⁹. Tym samym teologia religii miałaby przerzucać pomost między filozofią religii i religioznawstwem, dokonując rewelacjonizacji religii rozumianej w pozostałych naukach religiologicznych jako część kultury. Natomiast M. Rusecki mówił o dwóch rodzajach teologii religii: w znaczeniu węższym – jako „refleksji nad zbawczą funkcją konkretnej religii w świetle normatywnych dokumentów pochodzących ze znanego w niej objawienia”, oraz w znaczeniu szerszym – jako refleksji nad wszelką rze-

---

charakter chrześcijaństwa”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1 (Lublin: TN KUL, 1973), kol. 37-39; „Objawienie kosmiczne jako pierwszy etap objawienia się Boga”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 24(1977), 4: 141-153; „Chrześcijaństwo. V. Stosunek do religii pozachrześcijańskich”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3 (Lublin: TN KUL, 1979), kol. 416-418.

¹⁶ *Teologia historii zbawienia według Oscara Cullmanna* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 1996); „Jedyność i powszechność tajemnicy zbawczej Jezusa Chrystusa”, w: *Wokół deklaracji Dominus Iesus*, red. Marian Rusecki (Lublin: TN KUL, 2001), 85-97; „Uniwersalizm zbawczy Jezusa Chrystusa”, *Symposium* 1(2001), 117-130.

¹⁷ *Jezus Chrystus Pośrednik zbawienia w hiszpańskiej teologii posoborowej* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010).

¹⁸ *Chrystus jako sens historii* (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1987), 119-149; 314-329; TENŻE, *Eseje o historii zbawienia* (Lublin: Standruk, 2002), 150-164, TENŻE, *Istota chrześcijaństwa* (Lublin: Standruk, 2004), 15, 273-274; zob. Ireneusz S. LEDWOŃ, „Znaczenie religii pozachrześcijańskich w historii zbawienia” w: *In persona Christi. Księga na 80-lecie Księdza Profesora Czesława S. Bartnika*, red. Krzysztof Góźdz (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2009) t. 2, 591-600.

¹⁹ Andrzej BRONK, *Nauka wobec religii*, 132; TENŻE, *Podstawy nauk o religii*, 156.

czywistością religijną (nad religiami) dokonywaną w świetle objawienia chrześcijańskiego²⁰. Takie ujęcie zdaje się jednak rozбивać jedność przedmiotu dyscypliny. A. Bronk rozróżnia dwa możliwe przedmioty teologii religii: religię w ogóle (*theologia religionis*) oraz pewne historyczne religie (*theologia religionum*)²¹. To podejście z kolei za mało eksponuje kwestię teologicznego (soteriologicznego) znaczenia pluralizmu religijnego i pytanie o miejsce chrześcijaństwa pośród innych religii.

Najnowsze ujęcie dyscypliny, zaproponowane w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL (I.S. Ledwoń), ujmuje teologię religii jako dyscyplinę pogranicza (podobnie jak teologię fundamentalną), leżącą na styku rzeczywistości historycznej i transcendentnej oraz poznania empirycznego i teologicznego, która w punkcie wyjścia przyjmuje dane religioznawstwa i filozofii religii, weryfikując je w świetle objawienia chrześcijańskiego. Tak rozumiana teologia religii obejmuje dwa etapy procedowania: pierwszy jako *theologia religionis*, prowadzący do sprecyzowania teologicznego pojęcia religii, oraz drugi, bazujący na rezultatach badań etapu poprzedniego, jako *theologia religionum*, pytająca o historiozbowcze znaczenie wielości religii (pluralizm *de facto* jedynie, czy także *de iure*?) oraz o ich relację do chrześcijaństwa i o miejsce chrześcijaństwa w świecie religii.

2. POJĘCIE RELIGII I JEJ GENEZY

Jako dyscyplina pogranicza teologia religii wychodzi od danych filozofii religii i religioznawstwa. Pierwsza określa religię jako byt relacyjny, tj. podmiotowo-przedmiotową relację między człowiekiem i Absolutem. Określenie to religioznawstwo wzmacnia danymi pochodzącymi ze świadomości religijnej wyznawców zdecydowanej większości religii świata, ukazujących swoją religijność jako wyraz relacji do najwyższej i transcendentnej Rzeczywistości osobowej (Boga).

Objawienie chrześcijańskie potwierdza relacyjny charakter religii, ubogacając równocześnie obraz człowieka i Boga w tej relacji o dane z zakresu teologii i antropologii teologicznej. Istotne staje się w tym momencie określenie natury relacji religijnej jako zbawczej dla człowieka. Rzutuje to na rozumienie funkcji religii, spośród których podstawową i aksjologicznie najważniejszą (w perspektywie teo-

---

²⁰ Marian RUSECKI, *Istota i geneza religii* (Lublin–Sandomierz: 1997²), 41; TENŻE, *Traktat o religii* (Warszawa: Verbinum, 2007), 55 n.

²¹ *Nauka wobec religii*, 129; *Podstawy nauk o religii*, 151. Zdaniem tego autora teologia religii może być rozumiana jako apologia własnej religii i jej zbawczej funkcji lub jako krytyczna ocena wiarygodności (prawdziwościowych roszczeń) innych religii (*Podstawy nauk o religii*, 152).

logicznej) jest właśnie funkcja zbawcza. Sponuje ona jednak konieczność łaski i objawienia Bożego, co przenosi zagadnienie pojęcia religii na płaszczyznę jej genezy. Objawione dane dotyczące zarówno natury Boga jako Stwórcy i natury człowieka jako bytu stworzonego, jak i samego motywu (miłość) i celu stworzenia (zbawienie człowieka), domagają się bowiem objawienia Bożego przyjmowanego aktem wiary – wolnym i rozumnym (*actus humanus*), jako zgody na przedstawioną w tym objawieniu Bożą propozycję zbawczego dialogu i zbawczej wspólnoty osób. Wyrazem i konsekwencją tej zgody są ze strony człowieka akty religijne.

Cel stworzenia i objawienia, a także główny cel religii jest w takim razie identyczny: jest nim zbawienie człowieka. Objawiona prawda o powszechnej woli zbawczej Boga zakłada więc konieczność powszechności nadprzyrodzonego objawienia i łaski w świecie religii (K. Rahner). Uniwersalną objawieniową podstawę wszystkich religii stanowiłoby objawienie przez stworzenia (Rusecki²²) oraz aktywna obecność Boga jako Stwórcy w człowieku (np. Bartnik – objawienie immanentne na bazie doświadczenia religijnego²³). Od czasów patrystycznych w teologii jest też obecne pojęcie objawienia powszechnego (*revelatio generalis*), opierające się na Prologu czwartej Ewangelii (J 1,9)²⁴. Objawienie Boże więc, będąc warunkiem zaistnienia religii, staje się równocześnie kryterium jej prawdziwości, przy czym w znaczeniu teologicznym – w odróżnieniu od religioznawczego – za religię prawdziwą uważa się tę, która realizuje swój podstawowy cel, jakim jest zbawienie²⁵.

Konsekwencją takiego ujęcia genezy religii jest odrzucenie redukcjonistycznych czy naturalistycznych teorii religii i zakwestionowanie pojęcia religii naturalnych; status religii tracą też wszelkiego rodzaju synkretyzmy czy sekty, a więc zjawiska o proveniencji czysto ludzkiej (notabene właśnie naturalnej)²⁶. Objawieniowa teoria genezy religii dowartościowuje też świadomą aktywność człowieka w historii zbawienia, zwłaszcza indywidualnej (osobistej).

---

²² *Istota i geneza religii* (Lublin–Sandomierz 1997²), 204-221; TENŻE, *Traktat o religii*, 243-260.

²³ Czesław S. BARTNIK, *Chrystus jako sens historii* (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1987), 125 n.

²⁴ Ireneusz S. LEDWOŃ, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”. *Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa w teologii posoborowej* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2006), 469 n.

²⁵ Marian RUSECKI, „Geneza religii”, w: *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religiológicznej*, red. Henryk Zimoń (Lublin: TN KUL, 2000), 71-88; TENŻE, „Prawdziwość religii w świetle teologii”, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. Marian Rusecki i in. (Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002), 963 n.; I.S. LEDWOŃ, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”, 198 n.; Marian RUSECKI, „Chrześcijaństwo pełnia zbawienia”, w: *Filozofować w kontekście teologii. Problem religii prawdziwej*, red. Piotr Moskal (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004), 51-93.

²⁶ Marian RUSECKI, „Naturalistyczne i ewolucjonistyczne teorie genezy religii”, *Ateneum Kapłańskie* 468(1987): 214-233; TENŻE, *Istota i geneza religii* (Lublin–Sandomierz, 1997²), 93-115; 161-187; 241-259; TENŻE, *Traktat o religii*, 201-224.

3. TEOLOGICZNA OCENA PLURALIZMU RELIGIJNEGO

Realizacja powszechnej woli zbawczej Boga w religii i przez religię, odgrywającą pozytywną rolę w historii zbawienia, jest równoznaczna z akceptacją pluralizmu religii *de iure* w ramach paradygmatu inkluzywistycznego. Pluralizm ten (przypisujący religiom Bożą proveniencję), w przeciwieństwie do tzw. pluralizmu *de facto* (faktycznej wielości religii w świecie), nie jest jednak akceptowany przez *Magisterium Ecclesiae*, ze względu na niebezpieczeństwo relatywizowania chrześcijaństwa oraz rzekome kwestionowanie jedynego zbawczego pośrednictwa Jezusa Chrystusa (zob. deklaracja *Dominus Iesus*, nr 4). Należy więc podkreślić, że inkluzywizm uznający za Soborem Watykańskim II jedynie istnienie pozytywnych elementów w religiach (prawdy, dobra, świętości), bez akceptacji wszakże ich roli w osiągnięciu zbawienia przez ich wyznawców, jest w rzeczywistości ukrytym ekskluzywizmem, który również nie kwestionował udzielania łaski Bożej poza granicami Kościoła ani możliwości osiągnięcia zbawienia przez niechrześcijan, traktowanych jednakże indywidualnie, niezależnie od wyznawanej religii lub nawet mimo czy wbrew niej, ale dzięki życiu zgodnemu z głosem sumienia. Tymczasem nie istnieje sumienie człowieka religijnego funkcjonujące niezależnie od wyznawanej przez niego religii, w której sumienie to zostało ukształtowane. Podejmowane w jej ramach akty religijne są okazją do udzielenia przez Boga zbawczej łaski²⁷.

Paradygmat inkluzywistyczny, wypracowany w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL, z powodzeniem unika relatywizowania zarówno chrześcijaństwa, jak i Chrystusa, właśnie dzięki przyjęciu objawieniowej genezy religii jako kryterium religii prawdziwej, tj. zbawczej. Inkluzywizm ten uznaje absolutną rolę Jezusa Chrystusa w historii zbawienia jako definitywnego Objawiciela Boga i jedynego Pośrednika wszelkiej zbawczej łaski. Łaska ta udzielana jest niejako „poprzez” chrześcijaństwo i Kościół, z którym w tajemniczy sposób jest związana każda łaska (RMis 10). Chrystus udziela religiom z pełni, która obecna jest w Kościele, dlatego poza Kościołem, tj. bez Kościoła, nie ma zbawienia²⁸.

Z powyższego wynika, że chrześcijaństwo nie jest jedną z wielu religii świata, postrzeganych jako równorzędne drogi zbawienia. Jest religią zawierającą pełnię

---

²⁷ I.S. LEDWOŃ, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”, 489-491; TENŻE, „Pluralizm religii *de iure*?”, w: *Chrześcijaństwo wśród religii. Pluralizm czy nadrzędność?*, red. Witosław J. Szytk (Katowice: Studio Noa, 2009), 112-125; TENŻE, „Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa w kontekście pluralizmu religii”, *Studia Leopoliensia* 4(2011), 231-247.

²⁸ K. KAUCHA, „Zasada *extra Ecclesiam salus nulla* w świetle dokumentu *Chrześcijaństwo a religie*”, 147-155; IRENEUSZ S. LEDWOŃ, „*Extra Ecclesiam salus nulla*?”, *Studia Salvatoriana Polonica* 3(2009), 57-74; TENŻE, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”, 59-65; 511-521.

objawionej prawdy i pełni środków zbawczych. Nie aplikujemy już jednak do chrześcijaństwa Hegłowskiego i Troeltschowskiego pojęcia absolutności²⁹, jako nieoddającego w pełni faktycznej relacji chrześcijaństwa i Kościoła do świata, ujmowanej w duchu inkluzywizmu (*includo* – włączam). Absolutność, która ma wydzźwięk wybitnie ekskluzywistyczny, została zastąpiona pojęciem wyjątkowości, zawierającym w sobie pełnię, nadrzędność i uniwersalność. Tak rozumiana wyjątkowość wynika jednak z absolutnej pozycji Jezusa Chrystusa w historii zbawienia. Uzasadnienie Jego Boskiej godności dokonuje się w teologii fundamentalnej, z której osiągnięć badawczych korzysta teologia religii. Przede wszystkim w dyskusji z pluralistyczno-relatywistyczną teologią religii argumentacja teologicznofundamentalna jest nie do zastąpienia przez żadną inną dyscyplinę teologiczną. Analiza zagranicznej, głównie zachodniej myśli teologiczno religijnej wykazuje, że takie podejście do postulatów pluralistów stanowi *proprium et specificum lublinense* i wynika ze ścisłej współpracy teologii religii z teologią fundamentalną³⁰.

Jak wspomniano, wyjątkowość chrześcijaństwa opiera się na – przyjmowanej w wierze, ale racjonalnie uzasadnionej, a więc wiarygodnej – absolutności i jedyności Osoby Jezusa Chrystusa. Ujmując to zagadnienie bliżej należy dodać, że wyjątkowość ta leży na dwóch płaszczyznach: historycznej (empirycznej) i teologicznej (nadprzyrodzonej), analogicznie do znakowej, dwupłaszczyznowej struktury Osoby Jezusa. W perspektywie historycznej jest to fenomen Osoby Jezusa na tle współczesnego Mu życia społeczno-religijnego oraz na tle obrazu Boga (bóstwa, bóstw) w religiach w ogóle, a także w kontekście jedyności i niepowtarzalności transcendentnych roszczeń Jezusa. W perspektywie teologicznej wyjątkowość ta wyraża się w pełni i definitywności dokonanego przezeń objawienia, gdzie podkreślić należy szczególnie wymóg miłości stanowiący istotę życia chrześcijańskiego w skali niespotykanej w żadnej innej religii, następnie w uniwersalności Jego dzieła odkupienia i zbawienia, ze stojącym w centrum tego dzieła *scandalum crucis* i ewenementem zmartwychwstania, a wreszcie w ukazaniu Jezusa jako pełni i celu wszelkiego życia religijnego (nawet jeśli ten cel zrealizowany zostanie dopiero w eschatonie)³¹.

---

²⁹ Romuald ŁUKASZYK, „Absolutny charakter chrześcijaństwa”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1 (Lublin: TN KUL, 1973), kol. 37-39; I.S. LEDWOŃ, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”, 312-328; TENŻE, „Chrześcijaństwo jako religia absolutna według G.W.F. Hegla:”, *Roczniki Teologiczne* 53(2006), 9: 37-57.

³⁰ I.S. LEDWOŃ, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”, 346-458. Swoją drogą dopiero w dyskusji z pluralistyczną teologią religii okazało się, że likwidacja katedr apologetyki i teologii fundamentalnej na wydziałach teologii po Soborze Watykańskim II była przedwczesna i pochojna.

³¹ TENŻE, „Jezus – Bóg, jakiego nie ma w żadnej religii”, w: *O bogactwach Kościoła*, red. Marek Chojnacki, Józef Morawa, Andrzej A. Napiórkowski (Kraków: Wydawnictwo Salwator, 2014), 147-176; TENŻE, „Jezus Chrystus, jedyny Zbawiciel świata, w świetle deklaracji *Dominus Iesus*”, w: *Po-*

Niezależnie od tego, co dotąd powiedziano na temat całościowej wizji dyscypliny, w ramach badań teologicznoreligijnych w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL były i są podejmowane zagadnienia bardziej szczegółowe dotyczące: dziejów i metodologicznego statusu teologii religii³², jej źródeł, pojęcia religii, historii relacji chrześcijaństwa do religii niechrześcijańskich³³, zbawczego charakteru tych religii³⁴, możliwości zaistnienia objawienia Bożego poza ekonomią biblijną, możliwości cudu w religiach niechrześcijańskich³⁵, poznania Boga w religiach niechrześcijańskich, modlitwy międzyreligijnej i dialogu międzyreligijnego³⁶, dyskusji z poglądami przedstawicieli pluralistyczno-relatywistycznej teologii religii³⁷, współczesnych ujęć paradygmatu inkluzywistycznego, także w polskiej teologii religii³⁸, uzasadnienia zbawczej jedyności i powszechności Osoby i dzieła Jezusa

---

ezja i egzystencja. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Józefa F. Ferta, red. Wojciech Kruszewski, Dariusz Pachocki (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015), 687-702.

³² TENŻE, „Metodologiczny status teologii religii”, *Metodologia teologii. Studia Nauk Teologicznych PAN* 2(2007), 145-164; Krystian KALUŻA, „Teologia trynitarna jako podstawa chrześcijańskiej teologii religii?”, w: *Teologia religii. Chrześcijański punkt widzenia*, red. Grzegorz Dziewulski (Łódź-Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów, 2007), 277-312; TENŻE, *Ein Mittler und viele Vermittlungen. Die Bedeutung des Religionsbegriffs für die christliche Theologie der Religionen* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011); TENŻE, „Bóg bez granic. Perry’ego Schmidta-Leukela koncepcja teologii religii”, *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioologii* 4(2012), 85-120.

³³ Ireneusz S. LEDWOŃ, „Teologiczny walor religii pozachrześcijańskich w nauczaniu papieża Jana Pawła II”, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 22(2002), 159-183; TENŻE, „Kościoł a religie pozachrześcijańskie”, w: *Kościół w czasach Jana Pawła II*, red. Marian Rusecki i in. (Lublin: Wydawnictwo KUL, Wydawnictwo Gaudium, 2005), 173-193.

³⁴ Marian RUSECKI, „Elementy zbawcze w religiach pozachrześcijańskich”, w: *Odkupienie a dialog międzyreligijny. Materiały z sympozjum w Obrze 20-21 kwietnia 1998 roku*, red. Wojciech Kluj (Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Wydział Teologiczny, 1999), 21-61; Ireneusz S. LEDWOŃ, „Soteryczne znaczenie religii pozachrześcijańskich w chrześcijańskiej tradycji teologicznej i nauczaniu Kościoła”, w: *Chrześcijaństwo pośród religii. Pluralizm czy nadrzędność?*, 9-26; TENŻE, „Zbawienie w religiach świata”, w: *Wiarygodność chrześcijańskiego orędzia zbawienia*, red. Przemysław Artemiuk (Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2015), 114-141.

³⁵ Marian RUSECKI, *Problem cudu w religiach pozachrześcijańskich* (Lublin: TN KUL, 2001).

³⁶ Ireneusz S. LEDWOŃ, „Modlitwa międzyreligijna w perspektywie dialogu doświadczenia religijnego”, *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioologii* 59(2012), 143-161; Krystian KALUŻA, „Das multireligiöse Gebet als Wegweiser für den Dialog der Religionen”, *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioologii* 5(2013), 117-138.

³⁷ K. KAUCHA, „Pluralistyczno-relatywistyczna teologia religii J. Hicka i P.F. Knittera”; Krystian KALUŻA, „Jeden Pośrednik i wiele pośrednictw. Teologia religii wobec zbawczych roszczeń religii pozachrześcijańskich”, *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioologii* 3(2011), 117-149; Ireneusz S. LEDWOŃ, „Pluralistyczna teologia religii”, w: *Teologia religii. Chrześcijański punkt widzenia*, 35-54.

³⁸ Ireneusz S. LEDWOŃ, „Teologiczny walor religii niechrześcijańskich według Josepha Ratzingera”, w: *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, red. Krzysztof Kaucha, Jacenty Mastaj (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2017), 255-268; TENŻE, „Ks. Romuald Łukaszyk jako prekursor

Chrystusa³⁹; zbawczego znaczenia Kościoła⁴⁰. Absolutnie precedensowe w Polsce są krytyczne badania nad teologią komparatywną, prowadzone przez ks. K. Kałużę (publikacje i rozprawa doktorska pod jego kierunkiem⁴¹). Zagadnienia te są tematami zarówno publikacji pracowników naukowych Instytutu Teologii Fundamentalnej KUL, jak i pisanych pod ich kierunkiem prac magisterskich czy doktorskich.

Nie sposób w tym kontekście pominąć najważniejszych publikacji z zakresu teologii religii, jakie ukazały się na Wydziale Teologii KUL. Są to przede wszystkim cytowane wyżej: monumentalny *Traktat o religii* śp. ks. M. Ruseckiego (poprzedzony dwoma wydaniem *Istoty i genezy religii*), komentarze do watykańskich dokumentów *Chrześcijaństwo a religie* oraz *Dominus Iesus*, „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”, będąca apologią wyjątkowego charakteru chrześcijaństwa wobec roszczeń pluralistycznej teologii religii, a także seria wydawnicza *Biblioteka Teologii Religii*⁴².

BIBLIOGRAFIA

- BARTNIK, Czesław S. *Chrystus jako sens historii*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1987.
- BARTNIK, Czesław S. *Eseje o historii zbawienia*. Lublin: Standruk, 2002.
- BARTNIK, Czesław S. *Istota chrześcijaństwa*. Lublin: Standruk, 2004.
- BRONK, Andrzej. *Nauka wobec religii*. Lublin: TN KUL, 1996.
- BRONK, Andrzej. *Podstawy nauk o religii*. Lublin: TN KUL, 2003.
- BULANDA, Edward. „Bóg i człowiek w duchowości różnych religii”. *Ateneum Kapłańskie* 398(1975), 384-396.

---

polskiej teologii religii”, w: *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Zimoniowi SVD w 70. rocznicę urodzin*, red. Zdzisław Kupisiński, Stanisław Grodz (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010), 183-197; TENŻE, „Badania teologiczno-religijne w Polsce”, w: *Badania religiologiczne w Polsce*, red. Zdzisław Kupisiński (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011), 123-135.

³⁹ Ireneusz S. LEDWOŃ, „Pełnia i ostateczność objawienia w Jezusie Chrystusie”, w: *Wokół deklaracji Dominus Iesus*, 57-71; Krystian KAŁUŻA, „Odkupieni w Jezusie Chrystusie? Soteriologia chrześcijańska wobec wyzwań islamu”, *Nurt SVD* 138(2015), 2: 29-55.

⁴⁰ Ireneusz S. LEDWOŃ, *Kościół a zbawienie w religiach*, w: *Wokół deklaracji Dominus Iesus*, 127-142.

⁴¹ Bogdan WAWRZASZEK, *Teologia komparatywna w ujęciu wybranych przedstawicieli teologii anglosaskiej i jej krytyka w świetle teologii katolickiej* (Lublin, 2015) (mps); Krystian KAŁUŻA, „Teologia komparatywna. Geneza, opcje, szanse i problemy”, *Roczniki Teologiczne* 61(2014), 9: 43-92.

⁴² *Stary Testament a religie*, red. Ireneusz S. Ledwoń (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2009); *Nowy Testament a religie*, red. Ireneusz S. Ledwoń (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011); *Wczesne chrześcijaństwo a religie*, red. Ireneusz S. Ledwoń, Mariusz Szram (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012); *Nauczycielski Urząd Kościoła a religie*, red. Ireneusz S. Ledwoń, Piotr Królikowski (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015); *Kościół Azji a religie*, red. Ireneusz S. Ledwoń (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018).

- BULANDA, Edward. „Misyjny dialog Kościoła dzisiejszego z religiami niechrześcijańskimi”. W: *Kościół w świetle Soboru*. Red. Henryk Bogacki, Stefan Moysa, 409-466. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1968.
- BULANDA, Edward. „Religie niechrześcijańskie w świetle teologii współczesnej”. *Homo Dei* 41(1972), 20-27.
- BULANDA, Edward. „Wielość religii i właściwa płaszczyzna ich porównywania”. *Ateneum Kapłańskie* 306(1960), 45-59.
- BULANDA, Edward. „Żywotne siły religii świata”. *Ateneum Kapłańskie* 364(1969), 260-275.
- GÓZDŹ, Krzysztof. „Jedyność i powszechność tajemnicy zbawczej Jezusa Chrystusa”. W: *Wokół deklaracji „Dominus Iesus”*. Red. Marian Rusecki, 85-97. Lublin: TN KUL, 2001.
- GÓZDŹ, Krzysztof. *Teologia historii zbawienia według Oscara Cullmanna*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 1996.
- GÓZDŹ, Krzysztof. „Uniwersalizm zbawczy Jezusa Chrystusa”. *Symposium* 1(2001), 117-130.
- KALUŻA, Krystian. „Bóg bez granic. Perry’ego Schmidta-Leukela koncepcja teologii religii”. *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religiologii* 4(2012), 85-120.
- KALUŻA, Krystian. „Das multireligiöse Gebet als Wegweiser für den Dialog der Religionen”, *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religiologii* 5(2013), 117-138.
- KALUŻA, Krystian. *Ein Mittler und viele Vermittlungen. Die Bedeutung des Religionsbegriffs für die christliche Theologie der Religionen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011.
- KALUŻA, Krystian. „Jeden Pośrednik i wiele pośrednictw. Teologia religii wobec zbawczych roszczeń religii pozachrześcijańskich”. *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religiologii* 3(2011), 117-149.
- KALUŻA, Krystian. „Odkupieni w Jezusie Chrystusie? Soteriologia chrześcijańska wobec wyzwań islamu”, *Nurt SVD* 138(2015), 2: 29-55.
- KALUŻA, Krystian. „Teologia komparatywna. Geneza, opcje, szanse i problemy”. *Roczniki Teologiczne* 61(2014), 9: 43-92.
- KALUŻA, Krystian. „Teologia trynitarna jako podstawa chrześcijańskiej teologii religii?” W: *Teologia religii. Chrześcijański punkt widzenia*. Red. Grzegorz Dziewulski, 277-312. Łódź–Kraków: Wydawnictwo Księża Sercanów, 2007.
- KAMIŃSKI, Stanisław. „Metodologiczna osobliwość poznania teologicznego”. *Roczniki Filozoficzne* 25(1977), 2: 81-96.
- KAUCHA, Krzysztof. „I nie ma w żadnym innym zbawienia [...]. Współczesne interpretacje jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa w kontekście wielości religii”. W: *Wokół deklaracji „Dominus Iesus”*. Red. Marian Rusecki, 143-167. Lublin: TN KUL, 2001.
- KAUCHA, Krzysztof. „Pluralistyczno-relatywistyczna teologia religii J. Hicka i P.F. Knittera”. W: *Chrześcijaństwo a religie. Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej. Tekst – komentarze – studia*. Red. Ireneusz S. Ledwoń, Kazimierz Pek, 123-135. Lublin–Warszawa: Wydawnictwo Księża Marianów, 1999.
- KAUCHA, Krzysztof. „Zasada *extra Ecclesiam salus nulla* w świetle dokumentu *Chrześcijaństwo a religie*”. W: *Chrześcijaństwo a religie. Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej. Tekst – komentarze – studia*. Red. Ireneusz S. Ledwoń, Kazimierz Pek, 147-155. Lublin–Warszawa: Wydawnictwo Księża Marianów, 1999.
- KOPEĆ, Edward. „Co to jest religia?”. *Zeszyty Naukowe KUL* 2(1958), 73-85.
- KOPEĆ, Edward. „Kościół a religie niechrześcijańskie”. *Zeszyty Naukowe KUL* 9(1966), 4: 31-38.
- KOPEĆ, Edward. „Poglądy apologetów chrześcijańskich na poznanie Boga”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 4(1957), 97-122.
- KOPEĆ, Edward. *Teologia fundamentalna*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1976.
- Kościół Azji a religie*. Red. Ireneusz S. Ledwoń. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „...i nie ma w żadnym innym zbawienia”. *Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa w teologii posoborowej*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2006.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Extra Ecclesiam salus nulla?” *Studia Salvatoriana Polonica* 3(2009), 57-74.

- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Badania teologiczno religijne w Polsce”. W: *Badania religio logiczne w Polsce*. Red. Zdzisław Kupisiński, 123-135. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Chrześcijaństwo jako religia absolutna według G.W.F. Hegla”. *Roczniki Teologiczne* 53(2006), 9: 37-57.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Geneza religii pozachrześcijańskich w ujęciu Soboru Watykańskiego II”. *Roczniki Teologiczne* 47(2000), 9: 71-91.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Jezus – Bóg, jakiego nie ma w żadnej religii”. W: *O bogactwach Kościoła*. Red. Marek Chojnacki, Józef Morawa, Andrzej A. Napiórkowski, 147-176. Kraków: Wydawnictwo Salwator, 2014.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Jezus Chrystus, jedyny Zbawiciel świata, w świetle deklaracji *Dominus Iesus*”. W: *Poezja i egzystencja. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Józefa F. Ferta*. Red. Wojciech Kruszewski, Dariusz Pachocki, 687-702. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Kościół a religie pozachrześcijańskie”. W: *Kościół w czasach Jana Pawła II*. Red. Marian Rusecki, Krzysztof Kaucha, Jacenty Mastej, 173-193. Lublin: Wydawnictwo KUL, Wydawnictwo Gaudium, 2005.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Kościół a zbawienie w religiach”. W: *Wokół deklaracji „Dominus Iesus”*. Red. Marian Rusecki, 127-142. Lublin: TN KUL, 2001.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Ks. Romuald Łukaszyk jako prekursor polskiej teologii religii”. W: *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Zimoniowi SVD w 70. rocznicę urodzin*. Red. Zdzisław Kupisiński, Stanisław Grodz, 183-197. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Metodologiczny status teologii religii”. W: *Metodologia teologii. Studia Nauk Teologicznych PAN* 2(2007), 145-164.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Modlitwa międzyreligijna w perspektywie dialogu doświadczenia religijnego”. *Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religio logii* 59(2012), 143-161.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Pełnia i ostateczność objawienia w Jezusie Chrystusie”. W: *Wokół deklaracji „Dominus Iesus”*. Red. Marian Rusecki, 57-71. Lublin: TN KUL, 2001.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Pluralistyczna teologia religii”. W: *Teologia religii. Chrześcijański punkt widzenia*. Red. Grzegorz Dziewulski, 35-54. Łódź–Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów, 2007.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Pluralizm religii *de iure?*”. W: *Chrześcijaństwo pośród religii. Pluralizm czy nadrzędność?*. Red. Witosław J. Szytk, 112-125. Katowice: Studio Noa, 2009.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Soteryczne znaczenie religii pozachrześcijańskich w chrześcijańskiej tradycji teologicznej i nauczaniu Kościoła”. W: *Chrześcijaństwo pośród religii. Pluralizm czy nadrzędność?*. Red. Witosław J. Szytk, 9-26. Katowice: Studio Noa, 2009.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Teologiczny walor religii pozachrześcijańskich w nauczaniu papieża Jana Pawła II”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 22(2002), 159-183.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa w kontekście pluralizmu religii”. *Studia Leopoliensia* 4 (2011), 231-247.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa”. W: *Uniwersalizm chrześcijaństwa a pluralizm religii*. Red. Stanisław Budzik, Zdzisław Kijas, 72-106. Tarnów: Biblos, 2000.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Teologiczny walor religii niechrześcijańskich według Josepha Ratzingera”. W: *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*. Red. Krzysztof Kaucha, Jacenty Mastej, 255-268. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2017.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Zbawienie w religiach świata”. W: *Wiarygodność chrześcijańskiego orędzia zbawienia*. Red. Przemysław Artemiuk, 114-141. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2015.
- LEDWOŃ, Ireneusz S. „Znaczenie religii pozachrześcijańskich w historii zbawienia”. W: *In persona Christi. Księga na 80-lecie Księdza Profesora Czesława S. Bartnika*. Red. Krzysztof Gózdź, t. 2, 591-600. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2009.

- LEKAN, Janusz. *Jezus Chrystus Pośrednik zbawienia w hiszpańskiej teologii posoborowej*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- ŁUKASZYK, Romuald. „Absolutny charakter chrześcijaństwa”. W: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, kol. 37-39. Lublin: TN KUL, 1973.
- ŁUKASZYK, Romuald. „Chrześcijaństwo. V. Stosunek do religii pozachrześcijańskich”. W: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, kol. 416-418. Lublin: TN KUL, 1979.
- ŁUKASZYK, Romuald. „Historia zbawienia przed przyjściem Chrystusa”. *Zeszyty Naukowe KUL* 11(1968), 2: 86-89.
- ŁUKASZYK, Romuald. „Objawienie kosmiczne jako pierwszy etap objawienia się Boga”. *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 24(1977), 4: 141-153.
- ŁUKASZYK, Romuald. „Pięćdziesięciolecie teologii fundamentalnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1918-1968”. *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 15(1968), 2: 5-53.
- ŁUKASZYK, Romuald. „Problem przynależności do Kościoła Chrystusowego w ujęciu Konstytucji *Lumen gentium* Soboru Watykańskiego II”. *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 14(1967), 2: 61-81.
- ŁUKASZYK, Romuald. „Religie niechrześcijańskie w ocenie teologii współczesnej”. *Ateneum Kapłańskie* 364(1969), 247-259.
- NAGY, Stanisław. „Dialog religii”. *Ateneum Kapłańskie* 364(1969), 276-287.
- NAGY, Stanisław. „Kościół a sprawa zbawienia”. *Znak* 468(1994), 42-46.
- NAGY, Stanisław. „Wprowadzenie do Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich”. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, s. 327-333. Poznań: Pallottinum, 1968.
- Nauczycielski Urząd Kościoła a religie*. Red. Ireneusz S. Ledwoń, Piotr Królikowski. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.
- Nowy Testament a religie*. Red. Ireneusz S. Ledwoń. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.
- RADOMSKI, Bolesław. *Droga ku wszechstronnej metodzie badań nad fenomenem aktu wiary*. Lublin, 1954 (mps).
- RADOMSKI, Bolesław. *Religiologia, nowa nauka teologiczna*. Lublin, 1950 (mps).
- RUSECKI, Marian. „Chrześcijańska interpretacja genezy religii”. *Ateneum Kapłańskie* 468(1987), 234-252.
- RUSECKI, Marian. „Chrześcijaństwo a religie. Analiza krytyczna”. W: *Chrześcijaństwo a religie. Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej. Tekst – komentarze – studia*. Red. Ireneusz S. Ledwoń, Kazimierz Pek, 69-80. Lublin–Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1999.
- RUSECKI, Marian. „Chrześcijaństwo pełnią zbawienia”. W: *Filozofować w kontekście teologii. Problem religii prawdziwej*. Red. Piotr Moskał, 51-93. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004.
- RUSECKI, Marian. „Elementy zbawcze w religiach pozachrześcijańskich”. W: *Odkupienie a dialog międzyreligijny. Materiały z sympozjum w Obrze 20-21 kwietnia 1998 roku*. Red. Wojciech Kluj, 21-61. Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Wydział Teologiczny, 1999.
- RUSECKI, Marian. „Geneza religii”. W: *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religiologicznej*. Red. Henryk Zimoń, 71-88. Lublin: TN KUL, 2000.
- RUSECKI, Marian. *Istota i geneza religii*. Warszawa: Verbinum, 1989; Lublin–Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 1997².
- RUSECKI, Marian. „Naturalistyczne i ewolucjonistyczne teorie genezy religii”. *Ateneum Kapłańskie* 468(1987), 214-233.
- RUSECKI, Marian. „Prawdziwość religii w świetle teologii”. W: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*. Red. Marian Rusecki, Krzysztof Kaucha, Ireneusz S. Ledwoń, Jacenty Mastej, 963-964. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M, 2002.
- RUSECKI, Marian. *Problem cudu w religiach pozachrześcijańskich*. Lublin: TN KUL, 2001.
- RUSECKI, Marian. *Traktat o religii*. Warszawa: Verbinum, 2007.
- SCHLETTE, Heinz Robert. *Die Religionen als Thema der Theologie*. Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1963.
- Stary Testament a religie*. Red. Ireneusz S. Ledwoń. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2009.

WAWRZASZEK, Bogdan. *Teologia komparatywna w ujęciu wybranych przedstawicieli teologii anglosaskiej i jej krytyka w świetle teologii katolickiej*. Lublin, 2015 (mps).

Wczesne chrześcijaństwo a religie. Red. Ireneusz S. Ledwoń, Mariusz Szram. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.

ZDYBICKA, Zofia. *Człowiek i religia*. Lublin: Redakcja Wydawnictwa KUL, 1984³.

BADANIA TEOLOGICZNORELIGIJNE W KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM JANA PAWŁA II

Streszczenie

Artykuł ukazuje dzieje badań teologiczno religijnych prowadzonych w Instytucie Teologii Fundamentalnej na Wydziale Teologii KUL. W tekście szczególnie uwypuklono wkład pracowników Instytutu we współczesną problematykę teologiczno religijną; zaprezentowano także dorobek piśmienniczy w tej materii. Do głównych osiągnięć badawczych zaliczono: nowatorskie powiązanie pojęcia religii i jej teologicznie rozumianej prawdziwości z jej genezą (teoria objawieniowej genezy religii); oryginalną koncepcję teologii religii jako dyscypliny pogranicza; możliwość uzasadnienia pluralizmu religii *de iure* z zachowaniem wyjątkowego statusu chrześcijaństwa pośród religii świata; ścisły związek teologii religii z teologią fundamentalną w uzasadnianiu tej wyjątkowości, zwłaszcza w dyskusji z przedstawicielami pluralistyczno-relatywistycznej teologii religii.

Słowa kluczowe: teologia religii; pojęcie religii; objawieniowa geneza religii; pluralizm religii; chrześcijaństwo a religie niechrześcijańskie.